

“**D**E JOODSE MESSIAS” VAN ARNON GRUNBERG EN “MEIN KAMPF” VAN JE-WEET-WEL-WIE

Toen ik *De joodse messias* een eerste keer las, verging het me niet anders dan de meeste van Grunbergs recensenten. Ik was geschokt door het geweld in de roman, dat plastisch en met een onverdraaglijk oog voor detail geschilderd wordt. Gruwelijke verminderingen, verkrachtingsscènes en mensen die barbaarse mishandelingen moeten ondergaan – het is een wonder dat je verder leest. Misschien heeft het wel iets te maken met de groteske context waarbinnen Grunberg al dit geweld plaatst. Slapstickachtige situaties en carnavaleske overdrijvingen lijken te onderstrepen dat de wereld van de roman aan eigen wetten gehoorzaamt. Daardoor gaat er van het beschrevene allengs een geringere dreiging uit, omdat je kennis denkt te nemen van een werkelijkheid die de onze niet kán zijn. Zo is het moeilijk voorstelbaar dat een regeringsleider in Israël een kernraket met het macabere opschrift “Groetjes van Anne Frank” op Amsterdam zou afschieten. Het feit dat dit in *De joodse messias* juist wel gebeurt, suggereert dat ook het geweld in de roman van een andere orde is. Het zegt, zo was althans ik geneigd te denken, weinig over de realiteit waarin wij leven, maar vooral iets over het oververhitte literaire universum van de provocateur Grunberg.

In de loop der jaren heb ik *De joodse messias* vaker gelezen. Steeds opnieuw zag ik me geconfronteerd met het geweldsregime waaraan ook de protagonist Xavier Radek, de kleinzoon van een voormalige SS'er en nazimisdadiger, actief bijdraagt. Ik merkte dat ik in zekere zin immuun werd voor de agressie en bruutheid, omdat er een gewinningseffect intrad. O ja, realiseer je je dan bij herlezing, nu komt de scène waarin de voeten van de Egyptenaar gefrituurd worden of het moment waarop het hoofd van Awromele (Xavier's joodse vriend) voor een van zijn belagers een voetbal

JAN KONST

werd in 1963 geboren in Utrecht. Hij is hoogleraar Nederlandse letterkunde aan de Freie Universität in Berlijn. Van zijn hand verscheen een groot aantal wetenschappelijke artikelen over de vroegmoderne en moderne Nederlandstalige literatuur. Enkele boekpublicaties: *Fortuna, Fatum en Providentia Dei in de Nederlandse tragedie 1600 – 1720* (uitgeverij Verloren, 2003), *Iedereen is op weg naar de Brandenburger Tor. Nederlandse en Vlaamse schrijvers over Berlijn* (Meulenhoff, 2009) en *Alles waan. Louis Ferron en het Derde Rijk* (De Bezige Bij, 2015).

Adres: www.jankonst.com

wordt. Dat de aanvankelijke schrikeffecten uitbleven, had tot gevolg dat ik meer principiële vragen ging stellen. Het was als met de artsen op de spoedafdeling die zich na verloop van tijd niet meer door de verwondingen van hun patiënten uit balans laten brengen. Zo ging ik me afvragen waarom geweld in *De joodse messias* zo'n structurele rol speelt en waarin het zijn oorsprong heeft.

Op zoek naar een antwoord kwam ik terecht bij het Duitse fascisme en Adolf Hitler, die de figuren van Grunberg steevast als Je-Weet-Wel-Wie aanduiden. Ik worstelde me door *Mein Kampf*, omdat Xavier en Awromele er een Jiddische vertaling van maken. Ik las het in 1925 gepubliceerde propagandaschrift in de uitgave van 1935. “*Jubiläumsausgabe. Gesamtauflage 2 Millionen Exemplare*” staat er in trotse rode letters op het titelblad, als was het om te onderstrepen dat dit onheilspellende boek destijds direct ingreep in de levenswerkelijkheid van veel Duitsers. Hoe anders was de plaats die ik *De joodse messias* aanvankelijk wilde toekennen. Ik betrok de roman níét op onze werkelijkheid, maar zag een grotesk vertekende wereld, een in zichzelf besloten fictionele realiteit. Inmiddels denk ik dat dat kortzichtig was.

DE SCHRIJVER HEEFT EEN VERHAAL TE VERTELLEN

De joodse messias beschrijft het levensverhaal van Xavier Radek, van zijn schooltijd tot het tijdstip waarop hij als man van middelbare leeftijd terugkijkt op een aantal succesvol verlopen jaren als premier van Israël. Je mag aannemen dat het verhaal over Xavier eindigt in het jaar waarin Grunbergs roman het licht zag. Op een van de laatste bladzijden wordt verwezen naar de ongewoon heftige sneeuwval in Jeruzalem tijdens de

eerste maanden van 2004. Xavier heeft bij aanvang van *De joodse messias* de Zwitserse nationaliteit en zit in Basel op het gymnasium. Hij heeft het moeilijk met de belaste geschiedenis van zijn familie, want zijn grootvader (“een gentleman die het handwerk van de dood verstond”) was in eigen persoon betrokken bij de Holocaust. De jongen besluit tot een *Wiedergutmachung* van alles wat zijn opa misdeed en wil de “trooster” van de joden worden.

Dit streven voert hem als vroege twintiger naar Israël, waar hij na diverse lagere ambten de eerste man van de Likoeedpartij wordt. En daarmee is het niet gedaan, want een goede tien jaar later ziet de telg uit een nazifamilie zijn hoogste ambitie verwezenlijkt als het volk hem tot minister-president kiest. In die hoedanigheid richt Xavier de Anne Frank-raket op Amsterdam. Paradoxaal genoeg maken de hier geschetste levensfeiten hem, de man die het joodse leed wil verzachten, tot de evenknie van Adolf Hitler. In de roman wordt dat nergens met zoveel woorden gesteld, maar voor zowel de Zwitserse gymnasiast als voor de uit het Oostenrijkse Braunau am Inn afkomstige nazileider geldt dat zij het niet alleen in een buitenland voor het zeggen krijgen, maar ook dat ze een wereldoorlog ontketenen.

Wie *De joodse messias* erop naleest, stelt vast dat er meer biografische details zijn die Xavier en Je-Weet-Wel-Wie met elkaar verbinden. Daarbij sluit Grunberg nogal eens aan bij de specifieke voorstelling van zaken in *Mein Kampf*. Dat is in de eerste plaats een politiek strijdschrift, maar behelst tegelijk een beschrijving van de jeugd en de vroege volwassen jaren van de latere Duitse dictator. Het is alsof de in New York levende auteur met *De joodse messias*, die ook onder de titel *Grote Jiddische Roman* verscheen, een tegenhanger schreef van het boek dat Awromele nog net niet “de grote Duitse roman” noemt, maar wél in de hoogst denkbare termen looft: “Het heeft snelheid, het heeft vaart, er zit humor in en volgens mij heeft de schrijver een verhaal te vertellen.” Er schuilt veel ironie in deze subversieve woorden, maar ze laten zien hoezeer de blik van Grunberg op *Mein Kampf* gericht was. Daarbij kun je je afvragen of er ergens in de wereldliteratuur een vergelijkbaar positief oordeel te beluisteren valt over een van de meest fatale geschriften uit de wereldgeschiedenis.

Stilistisch heeft Grunberg zich duidelijk laten inspireren. Tot de bijzonderheden in zijn taalgebruik behoort dat individuele personen met distantie beschreven worden. Je leest dan niet “Xaviers moeder”, of “zijn moeder”, maar steevast “de moeder”. Daarin klinkt de stem van Hitler door, die zijn eigen ouders ook altijd opvoert als “die Mutter” en “der Vater”. Het verleent de autobiografische passages in zijn boek een bovenpersoonlijke dimensie. Het gaat niet meer alleen om de wederwaardigheden van ene Adolf Hitler, maar diens verhaal wordt tot een soort heiligenleven dat de strijd van de mens tegen het kwaad verbeeldt. Bij Grunberg wekken de lidwoorden bij de personages vooral bevreemding. In een vertelling die óók het register van de psychologische

roman hanteert, verbaas je je over de afstandelijke toon die ze creëren. Ik geef voorbeelden uit twee hoofdstukken om te tonen hoe dicht *De joodse messias* ook inhoudelijk bij *Mein Kampf* staat.

EEN TEELBAL OP STERK WATER

Meteen al in het eerste hoofdstuk oordeelt Xavier dat er drie categorieën van mensen bestaan: er zijn onverschilligen, verraders en strijders. Zichzelf rekent hij tot de laatste categorie. In het eerste hoofdstuk van *Mein Kampf* is ook sprake van “*die Lauen*”, “*die Verräter*” en “*die Kämpfer*”. Hitler, de autodidact en selfmade man, identificeert zich eveneens met de figuur van de strijder. De respectievelijke openingshoofdstukken van Grunbergs roman en Hitlers – in de woorden van Xavier – “Boek der boeken” zijn in thematiek sterk vergelijkbaar. De voorman van de NSDAP vertelt dat hij op school een goede leerling was met een bijzonder talent voor tekenen. Dat is bij Xavier net zo: “De tekenleraar kon niet ontkennen dat de tekeningen van de jongen verdienstelijk waren.”

Hitler beschrijft hoe hij nog tijdens zijn schooljaren een hogere roeping gewaar werd: “*In dieser Zeit bildeten sich mir wohl die ersten Ideale.*” Vooral het fenomeen dat er in de toenmalige Habsburgse staat, waarvan Oostenrijk deel uitmaakte, zoveel etnische groepen leefden, bracht hem ertoe positie te kiezen: “*Ich wurde Nationalist.*” Bij de jonge Xavier manifesteren zich eveneens uitgesproken aspiraties: “Een mens heeft idealen nodig”, oordeelt hij net als Hitler, “idealens die verder gaan dan esthetiek. Het zionisme was een ideaal dat hem als gegoten zat. Een maatpak.” Twee jonge mannen dus, pubers eigenlijk nog, die zich van hun leeftijdsgenoten onderscheiden. En allebei raken ze in de ban van een politiek voornemen: de een wordt nationalist en hangt de Groot-Duitse gedachte aan, de ander ontpopt zich tot zionist en wil de joden, volgens hem “vijanden van het geluk”, troost brengen.

Een tweede hoofdstuk dat de invloed van *Mein Kampf* illustreert, draagt de titel ‘Koning David’. Xavier ligt in een ziekenhuis nadat zijn besnijdenis – hij wil zich tot het jodendom bekeren – uit de hand gelopen is. Het handelen van de illegale besnijder leidde ertoe dat een teelbal geamputeerd moest worden. De artsen hebben Xavier het verloren lichaamsdeel in een glazen potje gegeven. Het bewijst voor hem tot welke offers hij in dienst van het joodse belang bereid is. Wanneer hij zich weer wat beter voelt, neemt hij het potje met de blauw verkleurde testikel in de hand en belooft: “Ik noem je Koning David. Koning David was de koning van de joden en op een dag zul jij dat ook zijn.” De teelbal op sterk water begeleidt Xavier zijn leven lang, zodat deze plechtige woorden bewaarheid worden: als premier van Israël is Xavier in zekere zin de koning van de joden en samen met hem is dat ook deze David, zijn ongewone talisman.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog raakte Hitler, die aan Duitse zijde in de loopgraven vocht, twee keer gewond. In oktober 1916 werd hij door een granaatsplinter in de liesstreek getroffen. Dat zou hem een teelbal gekost hebben. Of hij bij de oorlogshandelingen inderdaad half ontmand werd, is nooit bewezen. Maar de geruchten waren hardnekkig, zoals een soldatenlied uit de Tweede Wereldoorlog toont: 'Hitler Has Only Got One Ball'. Je mag dus aannemen dat Grunberg zijn protagonist in dit opzicht bewust tot het spiegelbeeld van Hitler maakte. Daarop wijst ook de terloopse opmerking van iemand die de verwonding van Xavier beschrijft. Hij refereert opvallend genoeg aan de *Urkatastrophe* van de twintigste eeuw: "Hij had wel eens foto's gezien van gewonde soldaten uit de Eerste Wereldoorlog, in close-up, daar deed het geslacht hem het meest aan denken."

Een tweede keer ervoer Hitler in oktober 1918 aan den lijve wat oorlog betekent. Bij een gasaanval verloor hij het gezichtsvermogen. Een langdurige behandeling in een gespecialiseerd hospitaal bleek noodzakelijk. Niet anders dan Xavier beschouwde Hitler zijn verwondingen als offers, die in zijn geval aan de *völkisch-nationale* gedachte gebracht werden. In het vierde hoofdstuk van *Mein Kampf* gaat hij in op zijn ziekenhuisverblijf. Het eindigt net als het hoofdstuk 'Koning David' in *De joodse messias* met een belofte, hier een belofte die Hitler aan zichzelf doet: "*Ich beschloß Politiker zu*

werden.” Deze vrijwillig aangegane verplichting is op dit tijdstip net zozeer van realiteitszin gespeend als Xaviers verzekering dat zijn teelbal David ooit als koning der joden zal schitteren. Maar de geschiedenis heeft de eigenlijke dimensie van Hitlers woorden blootgelegd, zoals het handelingsverloop van *De joodse messias* ook Xaviers voorspelling werkelijkheid laat worden.

DE HERDERSHONDEN SAUL EN JACOB

Er zijn meer feiten uit het leven van Xavier die in het licht van de biografie van Hitler hun betekenis krijgen. Ook Xavier breekt zijn schoolopleiding af om zich aan de schilderkunst te wijden. Hitler koos voor Wenen en op zijn beurt vertrekt Xavier naar Amsterdam. Als hij het gevoel krijgt dat het kunstenaarschap hem niet verder brengt, besluit hij een nieuw leven in Israël op te bouwen. Hitler vestigt zich na zijn vertrek uit Wenen in München. Beiden maken carrière in de politiek en profiteren van hun redenaarstalent. “Hij sprak de kiezers toe”, wordt in *De joodse messias* over Grunbergs held gezegd, “met een vuur en een geloof in de toekomst die geen enkele andere politicus hem nadeed”.

Wanneer Xavier, de mislukte kunstenaar, daadwerkelijk gaat regeren in Israël, weet hij net als Hitler de bevolking met economische programma’s aan zich te binden. Hij laat “huizen en snelwegen bouwen [...] de werkloosheid daalde, de inflatie verminderde, het begrotingstekort slonk”. Er is zelfs sprake van een heuse personencultus die aan de verheerlijking van Hitler doet denken. Presenteerde die zich met het groeien van zijn macht steeds vaker als *der Führer*, Grunbergs literaire spiegelbeeld laat zich *ha-Radek* noemen, wat met een toespeling op de betekenis van zijn familienaam zoveel wil zeggen als “de gelukzalige”. Beiden worden zo mythische persoonlijkheden, heroïsche figuren die de wereld naar hun hand zetten.

Xaviers voorspoed is niet blijvend, net zomin als het succes van Hitler. De protagonist van *De joodse messias* vervreemdt van de burgers van Israël en aan het einde van de roman woedt er in het land een burgeroorlog. Hierop trekt Xavier zich, niet anders dan Hitler in het voorjaar van 1945, terug in een onderaards commandocentrum. Ook zijn gezondheid (“hoestbuien die soms vijf minuten aanhielden”) laat te wensen over. Omdat een goede afloop uitgesloten lijkt, doodt hij, zoals Hitler dat op de dag van zijn zelfmoord met de herdershond Blondi liet doen, zijn beide Duitse herders Saul en Jacob. Dan lanceert hij de Anne Frank-raket. Met de naam van het beroemdste slachtoffer van het nationaalsocialisme op het glanzende metaal geschilderd wordt het handelen van Hitler en Xavier opnieuw met elkaar in verband gebracht. Er kan op nog veel meer parallellen gewezen worden. Zo is niet alleen Xaviers uiterlijk – “Zie je die hypnotiserende ogen?” – veelzeggend, ook zinspeelt zijn liefdesrelatie met Awromele op de vermeende homoseksualiteit van de Duitse dictator. Dat alles laat maar één

conclusie toe: de hoofdfiguur van *De joodse messias* is het evenbeeld, een soort verlate dubbelganger van de auteur van *Mein Kampf*. En daarin schuilt iets ongehoord tegenstrijdigs, want Xavier leeft zagezegd het leven van de man wiens misdaden hij ongedaan wil maken.

EEN ZIENER EN PROFEET

Xavier Radek brengt de wereld aan de rand van de afgrond. Hoe kan het zover komen? Waarom zet hij een scenario in gang dat de Derde Wereldoorlog onvermijdelijk maakt? Een kernprobleem is dat hij zichzelf als het instrument van een hogere voorzienigheid beschouwt. Oude foto's laten zien dat hij als twee druppels water op zijn SS-grootvader lijkt en dat moet toch een betekenis hebben: "De natuur, of de Schepper, had met zijn uiterlijk een bedoeling gehad. Het was meer dan menen, het was weten. In zijn uiterlijk lag een boodschap verborgen, hij moest die alleen nog zien te ontrafelen."

"Geroepen. Gekozen. Gebrandmerkt" – deze begrippen past Xavier op zichzelf toe. Ook Hitler zag zich als uitverkorene, als een man met een roeping. Hij achtte zich onderworpen aan een universele macht die hij *Vorsehung* noemt. Deze nadrukkelijk niet-christelijk gedachte macht, die Hitler rechtvaardig noemt, verlangt dat de mens een strijder is, een *Kämpfer* die in het streven naar de verwezenlijking van de hem opgelegde taken zijn eigenlijke bestaansrecht vindt. "*Wer nicht bereit oder fähig ist*", lees je in *Mein Kampf*, "*für sein Dasein zu streiten, dem hat die ewig gerechte Vorsehung schon das Ende bestimmt.*" In de nazipropaganda leidden dit soort ideeën ertoe dat het Duitse fascisme als een *politische Religion* werd voorgesteld, als een politieke beweging die zich op pseudoreligieuze concepties beroept. Hitler, de onfeilbare *Führer*, ontpoft zich zo tot een ziener en profeet. Onder de zon van het hakenkruis voert hij zijn volk naar een eeuwig durend heilsrijk, dat in de termen van het christelijke chiliasme een Duizendjarig Rijk genoemd wordt.

Ook Xavier voelt zich een verlosser. "Zal ik", vraagt hij zich af, "een beweging beginnen die de mensen verlost van het lijden?" Hij kiest ervoor – zonder dat dat hem gevraagd wordt – het joodse volk te dienen en doet dat met een gedrevenheid die hem opnieuw tot de evenknie van zijn historische voorganger maakt. Awromele onderkent in zijn vriend karakterkwaliteiten die Goebbels' propagandamachinerie ook Hitler toedichtte: "wilskracht, visie, energie, doorzettingsvermogen". Het is een geesteshouding die geen twijfel duldt, geen ruimte laat voor vragen over de legitimiteit van het eigen handelen. Dat is ook niet nodig, want de idealen die Xavier en de nazileider voor ogen staan, vinden hun rechtvaardiging in de hogere autoriteit die ze zeggen te dienen. In dit licht kun je zelfs de woorden van Grunbergs held over zijn opa verstaan. Over de oorlogsmisdadiger wordt gezegd dat hij "de vijanden van het geluk bestreden had voor iets wat groter was dan hijzelf, iets wat buiten hem lag, een ideaal, een fantasie".

Steeds wanneer ik deze woorden lees, komt mij een uitspraak voor de geest die Thomas Mann in 1945 tijdens een beroemde voordracht in de Library of Congress deed:

Klänge es nicht wie abscheuliche Beschönigung, so möchte man sagen, die Deutschen hätten ihre Verbrechen aus weltfremdem Idealismus begangen.

Hitler en de zijnen: voor Mann zijn het zelfverklaarde idealisten die met de onwrikbare overtuiging van sekteleiden hun noodlottige weg gingen.

ZIEKE JONKIES WORDEN DOODGEBETEN

Grunberg heeft Xavier Radek, de joodse messias, niet ideologisch tot tegenhanger van Adolf Hitler gemaakt, maar wél qua mentaliteit. De verheerlijking van de “Ariër”, de mythe van de volksgemeenschap, de onvervreembare eenheid van *Blut und Boden* – dat alles is Xavier vreemd. Maar een overspannen idealisme en een compromisloos strijderschap deelt hij met de voorman van de NSDAP. Xavier is het joodse antwoord op Adolf Hitler, die in de jaren tussen 1933 en 1945 de Duitse messias was. Het is een uitspraak waar ik zelf van schrik, want je kunt deze woorden makkelijk misverstaan. Wil Grunberg zeggen dat het inherente kwaad van het nationaalsocialisme ook het jodendom aankleeft? Dat geloof ik niet, want er wordt een intrigerend spel met de joodse identiteit gespeeld.

Xavier stamt uit een christelijke familie en wil zich tot het jodendom bekeren. Zijn mislukte besnijdenis kun je als een eerste stap in die richting zien. De andere, niet minder noodzakelijke stappen, zoals de onderdompeling in een *mikwe* en de toetsing met een daarop volgende bevestiging door een rabbinaal college, blijven echter uit. Grunbergs “joodse” messias is dus een veinzer, iemand die doet alsof. Maar veinzen kan Xavier als geen ander, zodat zelfs het Israëliësch premierschap een reële optie blijkt: “Dat hij geen jood was wist niemand meer.” Ik vermoed dat Grunberg met de valse religieuze identiteit van zijn protagonist een antisemitische lezing van zijn roman wilde uitsluiten. De auteur richt zijn pijlen dan ook niet op het jodendom, maar op iets wat je politiek messianisme zou kunnen noemen. Dat is levensgevaarlijk, in welke ideologische hoedanigheid het zich ook aan je voordoet.

Dat wordt onderstreept door Xaviers moraalopvattingen. Zoals dat eveneens voor Hitler gold, draait bij hem alles om zelfbehoud: “Als je eenmaal op een bepaalde manier naar de wereld kijkt gaat alles over winnen en verliezen.” De hogere voorzienigheid die beiden erkennen, staat welbeschouwd voor het recht van de sterkste. In *Mein Kampf* wordt het overleven van de individuele mens, het voortbestaan van een cultuur of een volk speciaal tegen die achtergrond gezien: “*Die Erhaltung ist gebunden an das ehernen Gesetz der Notwendigkeit und des Rechtes des Sieges des Besten und Stärkeren.*” In een

notendop staat hier waarom tijdens het Derde Rijk het zwakkere in de samenleving niet langer op bescherming mocht rekenen. De moraal van het humanisme, het paradigma van vrijheid, gelijkheid en broederschap, heeft afgedaan, en daarvoor in de plaats kwam een meedogenloos sociaal darwinisme. Xavier heeft dit verinnerlijkt: “Moraal is wat de sterken beschermt en de zwakken vernietigt.” Ook voor zijn moeder, een vereenzaamde vrouw die verteerd wordt door jodenhaat, is de *survival of the fittest* de leidraad van het leven: “Zieke jonkies worden doodgebeten.”

De radicale leer van het zelfbehoud legt de basis voor een fundamenteel wantrouwen ten aanzien van de menselijke taal. Die is in Xaviers ogen onoprecht, wat onderstreept wordt met een reeks citaten uit *Mein Kampf* over het cliché van de joodse leugenachtigheid. Hij prefereert een primair fysieke communicatie, omdat alleen de taal van het geweld waarachtig zou zijn:

De taal zoals wij die kennen heeft zijn beste tijd gehad. De taal van de knokkel, de schoen [...] dat is de taal waar het nu om gaat, dat is de taal die we moeten spreken.

Communiceren zonder woorden: het staat voor een leven in een wolfsroedel, waar machtsverhoudingen in het lichaam van de ander gekerfd worden.

DIE HOFFNUNG STIRBT ZULETZT

Aanvankelijk verging het me als Grunbergs recensenten: ik was geschokt door *De joodse messias*. Eerlijk gezegd is dat er niet minder op geworden nu ik weet dat het geweldsregime van de roman verankerd is in de wereld van het nationaalsocialisme. De geschiedenis herhaalt zich. Niet alleen is het levensverhaal van Xavier Radek geënt op de biografie van Hitler, ook zijn er nogal wat handelingsmomenten waarin je reminiscenties aan het Duitse verleden ontdekt. De overval van een groep jongeren op Awromele herinnert aan de SA-terreur, de plundering van het huis van Xaviers besnijder doet denken aan de Kristallnacht, en de lijdensweg van de Egyptenaar, wiens voeten in kokende frituurolie gehouden worden, is beschreven in termen die de Holocaust oproepen. De boodschap is duidelijk: wat minder dan tachtig jaar geleden in Duitsland is voorgevallen, kan zich op ieder willekeurig moment opnieuw voordoen.

Kun je nu de wereld van *De joodse messias* geïsoleerd van onze eigen wereld bekijken, als een op zichzelf staande, fictionele werkelijkheid waarin alles anders lijkt te functioneren dan we gewend zijn? Natuurlijk kun je dat, maar ik zal me daar niet langer toe beperken. De parallellen tussen Xavier Radek en Adolf Hitler, de toespelingen op de nazitijd, laten zien dat je je maar beter niet in slaap kunt laten sussen. Ik vind het geweldsuniversum van Arnon Grunberg nog altijd grotesk, maar moet toegeven dat je

hetzelfde van de wereld kunt zeggen waarin wij als lezers leven. Hitlers vernietigingskampen, waren die niet minstens zo “grotesk” als een kernraket met het Anne Frank-opschrift? De extreme situaties die Grunberg oproept en zijn overtrokken reagerende personages staan met andere woorden dichterbij ons dan je zou willen toegeven. Ik ben *De joodse messias* daarom steeds meer gaan lezen als een waarschuwing tegen pseudoreligieuze geestdrijverij en politiek fanatisme. Het begint allemaal met zogenaamde idealen, dan volgt een gericht beleid van destructie en dat resulteert uiteindelijk in de onafwendbare zelfvernietiging. Dit toont niet alleen de geschiedenis van nazi-Duitsland, maar ook het verhaal van Grunbergs Xavier, die ten onder gaat in het geweld dat hij zelf zaaide.
